

Х. Хайлі, маг.
(Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў, г. Цяньцзін, КНР)

**ПРАКТЫЧНЫЯ ПАДХОДЫ ДА ПЕРАКЛАДУ КНІГІ
«КЛЮЧАВЫЯ КАНЦЭПТЫ
КІТАЙСКОЙ ДУМКІ І КУЛЬТУРЫ»**

У найбуйнейшым беларускім дзяржаўным выдавецтве “Мастацкая літаратура” з 2018 года распачата выданне навукова-папулярнай серыі “Ключавыя канцэпты кітайскай думкі і культуры” ў 9 кн., якая з’яўляецца вынікам даследаванняў Нацыянальнага праекта сацыяльнага фонду грамадзянства “Пераклад, распаўсюджванне і стварэнне баз дадзеных кітайскіх ідэалагічных культурных тэрмінаў”. На сённяшні дзень выйшлі ўжо 6 кніг дадзенай серыі, пры гэтым пераклад 4–9 кніг ажыццяўляецца супрацоўнікамі і аспірантамі Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў.

У прадмове да кнігі адзначаецца: “У цяперашнюю эпоху культурнай разнастайнасці і шматпалярнага дыскурсу культуры розных краін і цывілізацыі розных народаў інтэгруюцца хутчэй, на большую глыбіню, і маюць больш шырокія магчымасці, чым калі-небудзь раней. Усе краіны і народы маюць уласныя сістэмы мыслення, культуру і дыкурс, якія павінны мець сваё месца ў цывілізацыі і ў дыскурсыўнай сістэме свету. Усе яны заслугоўваюць належнай павагі. Канцэпты мыслення і культуры краіны і яе народа, безумоўна, з’яўляюцца найбольш важнай часткай іх дыскурсу. Яны складаюць сутнасць думкі нацыі, карань яе культуры, душу і стрыжань яе эрудыцыі” [1; с.13-14]. Такім чынам, аўтары кнігі падкрэслваюць, што яе пераклад на розныя мовы, у тым ліку на беларускую, дапаможа людзям “атрымліваць больш аб’ектыўнае і больш поўнае разуменне Кітая, яго народа, мінулага і сучаснасці, духоўны свет сучаснай кітайскай мовы. Такое разуменне павінна садзейнічаць падтрымцы раўнапраўнага дыялогу Кітая з іншымі краінамі і культурнаму абмену паміж рознымі цывілізацыямі” [1; с.15].

Пад ключавымі канцэптамі ў кітайскай думцы і культуры вялікі аўтарскі калектыў вучоных мае на ўвазе “паняцці і ключавыя словы або фразы, якія кітайцы стварылі або пачалі выкарыстоўваць, і якія выяўляюць прынцыповае стаўленне да кітайскай філасофіі, гуманістычнага духу, ладу мыслення і каштоўнасцей. Яны адлюстроўваюць уяўленні кітайскага народа і рацыянальнага мыслення пра прыроду і грамадства цягам тысячагоддзяў. <...> Для людзей у іншых краінах гэтыя паняцці

адчыняць дзверы да разумення духоўнага свету сучаснага Кітая і кітайскага народа, у тым ліку па-за межамі краіны” [1; с.11].

Для калектыву перакладчыкаў першаснай умовай якаснага перакладу была максімальная пагружанасць у лінгвакультуралагічны кантэкст кожнага канцэпту, добрае веданне эпох, гістарычных перыядаў, умоў узнікнення і трансфармацыі тэрмінаў, іх сацыяльнай значнасці. Інакш кажучы, толькі глыбока разумеючы філасофска-культурны змест канцэптаў можна было падыходзіць да іх перастварэння на мове перакладу.

Паўната і дакладнасць перакладу дадзенага тэксту ў значнай ступені залежыла ад таго, наколькі правільна перакладчык вызначае і разумее граматычныя формы, сінтаксічныя канструкцыі і структуру сказаў на мове арыгіналу. Можна сказаць, што для перакладу веданне граматыкі і спосабаў перадачы граматычных з’яў не менш важнае за веданне культурнага складніку і тэрміналогіі. Перакладчыцкія трансфармацыі (перастаноўка, замена, дапаўненне, пропуск, комплексная трансфармацыя і інш.) таксама маюць свае заканамернасці, якія павінны быць улічаны.

Мова навукова-папулярнай літаратуры ў кітайскай і беларускай мовах адрозніваецца ад гутарковай або літаратурна-мастацкай мовы пэўнымі лексічнымі, граматычнымі і стылістычнымі асаблівасцямі. Калі лексічная адметнасць відавочная (перш за ўсё наяўнасць спецыяльнай лексікі, тэрмінаў), то ў граматычным плане яна не такая выразная. Адна з найважнейшых граматычных асаблівасцяў навукова-папулярных тэкстаў — гэта наяўнасць (хаця і не так часта, як у іншых навуковых падстылях) пашыраных складаных (у першую чаргу, складаназалежных) сказаў, якія ўжываюцца для перадачы тыповых для навуковага тэксту лагічных адносін паміж аб’ектамі, падзеямі і фактамі. Таму забеспячэнне правільных прычынна-выніковых сувязей паміж сказамі і іх часткамі патрабавала ад перакладчыкаў сур’ёзнай увагі. Акрамя таго, кітайскі сінтаксіс навукова-папулярных тэкстаў дастаткова складаны і для беларускага тэкставага адпаведніка месцамі з’яўляецца грувацкім. Таму сінтаксіс перакладу спрашчаўся пры захаванні прычынна-выніковых сувязей паміж элементамі тэксту.

Варта адзначыць яшчэ адну важную асаблівасць: у зыходным тэксце ўжываецца вялікая колькасць таўталагічных выразаў, што для беларускай мовы з’яўляецца сур’ёзнай стылістычнай памылкай. Таму перакладчыкі выкарыстоўвалі шматлікія сінонімы і сінанімічныя выразы, каб тэкст адпавядаў нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Навуковы пераклад мае несумненную практычную карысць, таму паспяховым вынікам перакладу з’яўляецца толькі такі тэкст, які разумеюць і прымаюць чытачы. Такім чынам, перакладчык павінен быць звяртаць увагу на прагматычную каштоўнасць тэрміналогіі і дамагацца станоўчага ефекту ўспрыняцця гэтай тэрміналогіі. У выніку пераклад адпавядае патрэбам чытачоў і прымаецца імі. Можна сцвярджаць, што перакладчыкі імкнуліся да інтэграцыі перакладу тэрміналогіі і мэтавай моўнай культуры на аснове сінтэзу зместу і формы. Толькі праз адаптацыю да культуры мэтавай мовы і ўспрымання яе чытачамі можна дасягнуць мэты адэкватнай трансляцыі навуковай інфармацыі ў папулярнай форме.

Асноўным патрабаваннем да мовы навукова-папулярных тэкстаў з’яўляецца карэктнасць выкладу і дакладнасць фармулёвак. У сувязі з гэтым навуковыя тэксты насычаны спецыяльнымі тэрмінамі і скарачэннямі. Таму варта было ўлічваць, што пры перакладзе тэрмінаў могуць паўставаць наступныя складанасці лінгвакультуралагічнага характару:

Няправільны пераклад па-за кантэкстам, выкліканы недакладнай ацэнкай значэння слоў, неабходных для разумення ўсяго тэксту ў цэлым. Розныя мовы маюць розныя слоўніковы запас для выражэння тых ці іншых паняццяў, таму пераклад не можа гарантаваць, што слова цалкам выказвае “рэальнае” значэнне першапачатковага тэксту. Тэрміны і ў кітайскай, і ў беларускай мове дастаткова адназначныя, але варта звяртаць асаблівую ўвагу на саму сферу ведаў, адлюстраваную ў тэксце перакладу. Так, у кнігах выдання “Ключавыя канцэпты кітайскай думкі і культуры” прыведзены тэрміны з самых розных галін ведаў: гісторыі, філасофіі, этнаграфіі, вайсковай сферы, музыкі і выяўленчага мастацтва і г.д. Кожны з тэрмінаў мае розную ступень замацаванасці ў той ці іншай сферы, таму непазбежны складанасці з іх перакладам.

Няправільны пераклад, выкліканы недастатковым веданнем культуры. Пераклад — гэта свайго роду міжкультурны мост, і менавіта культурныя адрозненні ў значнай ступені ўплываюць на пераклад, які прызначаны не толькі для трансфармацыі аднаго тыпу тэксту ў іншы, але і для тлумачэння чытачам сацыяльнай і культурнай сітуацыі ў зыходным тэксце. Калі ў нас няма пэўнага разумення адрозненняў паміж дзвюма сацыяльнымі культурамі (нават калі літаральнае значэнне перакладу правільнае), ён можа не перадаць значэнне, выяўленае ў зыходным тэксце.

Разгледзім некаторыя прыклады перакладаў канцэптаў, змешчаных у кнізе 4 “Ключавых канцэптаў кітайскай думкі і культуры” і адзначым пэўныя праблемы, якія з’яўляліся падчас іх перакладу:

àimín 爱民

Любоў да народа

仁爱民众; 爱护百姓. 它不仅是治国者应该具有的对百姓的一种情怀, 而且是治国理政必须遵循的重要原则。古人认为, 治国者应该通过具体的政策、措施, 使民众获利, 安居乐业, 免受痛苦和无端侵害。这也是治国者获得民众尊崇的前提或基础。“爱民”不仅是重要的政治理念, 而且延伸到军事领域, 成为兴兵作战的重要原则。依照这个原则, 敌我双方的民众都应该受到爱护。它是中华“民本”“仁义”思想的展现。

Тэрмін азначае любоў да простых людзей і клопат пра іх. Гэта не толькі пачуцці, якія кіраўнікі павінны мець у дачыненні да простых людзей, але і важны прынцып кіравання. Старажытныя кітайцы лічылі, што кіраўнікі павінны праводзіць такую палітыку і рабіць канкрэтныя захады, каб прыносіць карысць людзям і даць ім магчымасць жыць і працаваць у згодзе без пакут і неабгрунтаванага ціску. Гэта ўсведамлялася абавязковай і асноўнай умовай народнай павагі. Тэрмін “любоў да народа” быў не толькі важным палітычным паняццем, ён таксама распаўсюджваўся на вайсковую сферу і стаў важным прынцыпам пры стварэнні арміі для вядзення войнаў. Згодна з гэтым прынцыпам, неабходна любіць і сваіх людзей, і ворагаў і клапаціцца пра іх. У гэтым праяўляецца кітайскае разуменне прынцыпаў “народ вышэй за ўсё”, а таксама “добразычлівасць і праведнасць”. [1; с.21]

Так, пры перакладзе выраз “民本”, які мае значэнне “民众是国家的根本”, у тэксце не перакладзены даслоўна, а гучыць, як “народ вышэй за ўсё”. Гэта абумоўлена кантэкстам, у якім ужыты выраз.

У дадзеным кантэксце мы не можам даслоўна перакласці на беларускую мову слова “通过”. Звычайна, сустрэўшы выраз з такой лексмай, мы спрабуем перафразаваць яго для беларускага чытача.

У слоўніку падаецца такое значэнне слова:

- праходзіць (праз што-н.), пераходзіць, перасякаць,
- прыняць (напр., рэзалюцыю),
- пры дапамозе (чаго-н.), праз (што-н.), шляхам (чаго-н.), на аснове (чаго-н.) [3; с.367].

У арыгінальным тэксце сказана “通过具体的政策”, што даслоўна азначае “праз канкрэтную палітыку, з дапамогай канкрэтнай палітыкі”. У перакладзе дадзенае словазлучэнне было перафармулявана, як “праводзіць такую палітыку”. Гэта слова, так, як і ад-

нолькавае па складанасці слова “进行” (яно часта сустракаецца ў кнізе), павінна перакладацца выключна ў адпаведнасці з сэнсам выразу і ў адпаведнасці з беларускім сінтаксісам. Даслоўны пераклад можна ўжываць толькі для складання падрядкоўніку.

diàntiè-chéngjīn 点铁成金

Дотыкам ператварыць жалеза ў золата

指高明的作者用平常词句或化用前人的词句创造性地表达出神奇精妙的意蕴。亦指高手修改文章，善于从平凡文字中提炼出闪光点。北宋黄庭坚沿袭刘勰的“宗经”思想，强调学习、揣摩经典作品的表达技巧，巧妙化用前人的词句，化平常、腐朽为神奇，使自己的文章主旨鲜明而又富有文采。此说推动了宋代及后世关于诗文创作手法的讨论。

Тэрмін “дотыкам ператварыць жалеза ў золата” азначае творчае пераўвасабленне старых фраз даўніх майстроў прастай мовай дзеля выражэння новага і вытанчанага значэння. Выраз таксама можа выкарыстоўвацца, калі дасведчаны чалавек, рэдагуючы артыкул, стварае характэрнае звычайнымі словамі. Хуан Цінцзянь, паэт і навуковец дынастыі Паўночная Сун, высока цаніў ідэю літаратурнага крытыка Лю Се пра тое, што класіка прапануе выдатныя прыклады для вывучэння. Лю Се падкрэсліў неабходнасць вывучэння і выкарыстання выяўленчых тэхнік у класічных шэдэўрах. Пераўтвараючы словы старадаўніх майстроў, можна трансфармаваць свае звычайныя фразы ў выдатныя выказванні і надаваць артыкулам чудаўны каларыт. У дынастыі Сун і пазней гэтая тэорыя выклікала шмат разваг пра метады творчай дзейнасці. [1; с.54]

Падкрэсленыя выразы ў перакладзе падаюцца як адзін сказ. Такі пераклад дазваляе беларускаму чытачу ўсвядоміць адпаведны сэнс фразы без абцяжарання яе вонкавай абалонкі.

Такім чынам, каб перакласці навукова-папулярны тэкст з кітайскай мовы на беларускую, неабходна спачатку цалкам зразумець значэнне кожнага выразу на кітайскай мове, падабраць адпаведную тэрміналогію. Пасля гэтага варта знайсці адпаведную граматычную структуру для карэктнага і дакладнага выказвання сэнсу. Практычна кожны выраз у кітайскім тэксце патрабуе дэтальнай апрацоўкі з улікам глыбіннага сэнсу, прычынна-лагічных сувязей і лінгвакультуралагічнага кантэксту. Калі няма паўнаты паміж кітайскімі і беларускімі адпаведнікамі, то павінны быць выкарыстаныя такія разнавіднасці перакладу, як вольны пераклад або анатацыя.

Літаратура

1. Ключавыя канцэпты кітайскай думкі і культуры: Прэса па даследаванні і вывучэнні замежных моў: пер. з кітайскай. У 9 кн.. Кн.4. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2019. – 183 с.

СЕКЦІЯ I.

ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННАЯ КНИЖНАЯ КУЛЬТУРА